

TARTU

KOGUTEOS

TARTU LINNA-UURIMISE TOIMKONNA KORRALDATUD
JA TOIMETATUD

TARTU LINNA VÄLJAANNE, 1927

KOGUTEOS TARTU

**ilmus Tartu linna -uurimise toimkonna korraldusel ja
toimetusel Tartu linna väljaandena**

kaustas 27×18 sm., sisaldades 728+XII lhk. eestikeelset
osa, 78 lhk. prantsuskeelset resümeed ja plaanide, kaartide
ning tabelite erivihu, koosnedes kolmest eri raamatust.

Koguteos sisaldab 8 iseseisvat plaani ja kaarti, 40 plani- ja
kartogrammi ja ligi 200 pildi ning dia-, tono- ja aritmo-
grammi. Illustratiivsest materjalist on käesolevas broshüüris
esitatud näiteid.

MÜÜGIL on „Koguteos Tartu“
kõigis kodumaa suuremais raamatukaupluses
ja kirjanduseladudes.

Maaraamatukogudele ja õpetajatele 10%-line hinnaalandus.

Kindlapalgalisile isikuile on teenistusasutise,
ettevõtte või mõne maksuvõimelise organisat-
siooni vastutusel ette nähtud

Postusoodustus 4-kuulise järelmaksuga.

Pealadu asub Tartus, Linna statistikabüroo juures,
Gildi uul. nr. 8, tel. 10-66.

Saatekulud võtab pealadu tellimisraha ette-
saatmisel oma kanda.

Hind: Kr. 16.50 — nahk-kalingurköites,
„ 16.00 — kalingurköites ja
„ 14.00 — brosheeritult.

Hind on arvatud koguteose, resümeed ja
plaanide-vihu eest kokku.

oolid, õpetajad, kasvatus- ja haridustege-
ed, omavalitsused, raamatukogud, avalikud
lased — muresege kiires korras koguteos „Tartu“.

See on teie kohus —

eneste, õppiva noorsoo, kodanikkonna
ja lugejaskonna huvides.

182 376

182376

Universitäts-
Bibliothek
Dorpatensis
2

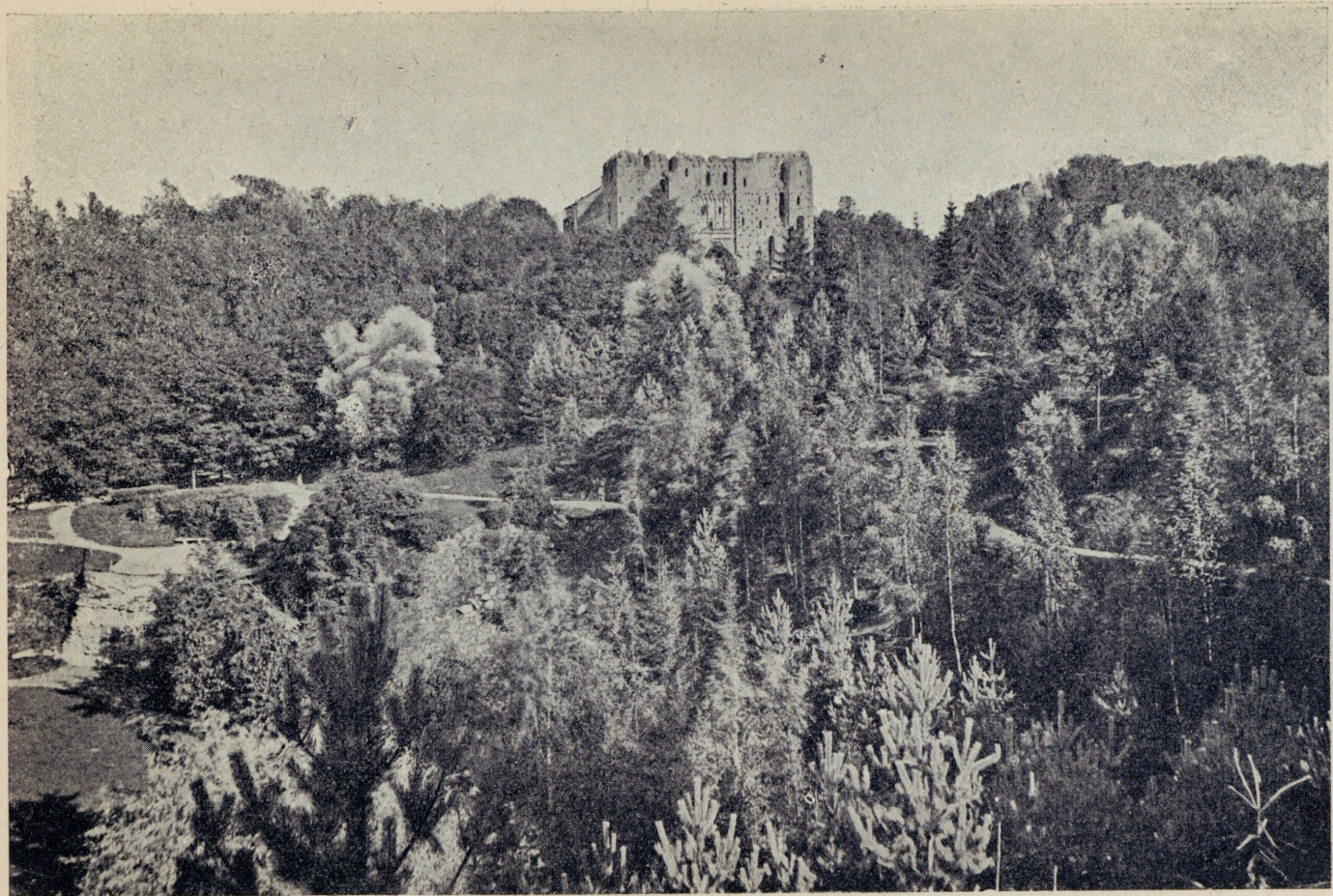
41071

1A

6 MS 64209

180. joon. Toomipea-uuestee südasuvel, helgel päikesepaistelisel päeval. Võrde lehtkatustik muudab parkmetsa-aluse varjukaks lähisümbruseks. Esiplaanil Ingli- (Parroti) sild. — *La promenade principale du Mont de la Cathédrale en été.*

78. joon. Vaade Toomile. Esiplaanil Kassitoom. Taga kõrguvad puestikust varemed. (Vanem foto, ilma veereservuaarita.) — *Vue du Mont de la Cathédrale; au premier plan le Kassitoom (le Mont des Chats), dans le fond — les ruines de l'ancienne cathédrale St. Paul et St. Pierre.*

Katkeid avasõnast.

Koguteose eesmärk ja laad. Linn oma minevikuga, omapärase miljööpildiga ja erilaadiliselt kujunenud sotsiaal- ja tulunduslikkude oludega on Lääne-Euroopas juba ammu saanud mitmekülgse uurimise esemeks. Peale puhtteadusliku huvi pakuvad säärase uurimise tulemused tarvilikku materjali ka igapäevase praktilise elu seisukohalt nii linna-omavalitsuse tegelasile kui ka muile asjast huvitatuile. Eesti linnade kohta on vastav kirjandus seni olnud võrdlemisi kehv ja ühekülgne. Balti-saksa kirjanduses on Baltimaade linnade ajalugu omajagu tähelepanu leidnud. Linnageograafilised uurimused Eesti linnade kohta puuduvad aga seni täitsa. Samuti pole Eesti linnade sotsiaal- ja tulunduslikud olud seni leidnud üksikasjalist käsitlust. Mis puutub eriti Tartusse, siis on seni eesti keeles ainuke mainimisväärne Tartu ajaloolis- maateaduslik kirjeldus ilmunud koguteose „Eesti“ I. osas (Tartumaa, Tartus 1925, lk. 591—678), kuid vastavalt teose iseloomule on selles Tartu linna kirjeldusele pühendatud võrdlemisi vähe ruumi ega või see kirjeldus mingil viisil asendada käesolevat koguteost. Peale selle on saksa keeles ilmunud mõned ajaloolised ja statistilised (Christiani, Otto, Stieda, Körberi j. t.) tööd, mis aga, olles pärit enamikus möödunud sajandist ja käsitles õige kitsais piires eriküsimusi ja võrdlemisi lühiajalisi perioode linna elus ja arengus, ei moodusta mingit ühtlast tervikut ning on praegusel ajal juba suuremalt osalt vananenud. Teisest küljest tuleb rõhutada, et Tartu iseseisvas Eestis omandas senisest hoopis suurema tähtsuse, olles pääsenud saksa elemendi poolt peale sunnitud varjusurma-seisukorrast ja sattudes vabadesse ja lahedaisse elu- ja arenemistingimustesse. Uute ülesannete ette asetatuna vajab linn täielikku ülevaadet minevikupärandusest, et teadlikult rajada tulevikusihte. Kõigil ülaltoodud motiividel on küll vististi täitsa õigustatud käesoleva koguteose väljaandmine Tartu linnavalitsuse poolt.

Käesolev koguteos tahab esitada Tartu kui orgaanilise terviku ilme ja eluavalduste kohta igakülgseid andmeid sel kujul ja ses ulatuses, nagu seda nõuab meie aeg areneva linna, selle rahvastiku ja üldsuse huvides. Andmete süstemaatilise liigitamise otstarbel jaguneb teos kolme ossa.

Esimene, ajalooline osa, milles leidub 6 artiklit 3-lt autorilt, annab esimest korda mitte ainult eesti keeles, vaid ka üldse süstemaatilise ülevaate Tartu linna tekkimisest, tema minevikust ja ajaloolisest topograafiast. Artiklite koostamisel on autorid-ajaloolased arvesse võtnud terve seni ilmunud kirjanduse selt alalt ja alates Rootsi ajast ka oht-ralt kasutanud linna arhiivis leiduvaid materjale. Ülevaadetes, mis kannavad täitsa teaduslikku iseloomu ja milledes on rõhutatud ka eesti elemendi kujunemis- ja tugevnenemiskäiku Tartu rahvastikus, on tulnud toimetusel mõnes vähem-tähtsas osas ette võtta kärpimisi, sest et koguteos vastasel korral oleks paisunud liiga suureks. Muide on säärasaid kärpimisi tehtud ka järgnevais osades; sellest hoolimata on koguteos alul määratud 25—30 poogna suuruselt kasvanud 46 poognani.

Teine, geograafiline osa, sisaldab Tartu põhjaliku geograafilise ülevaate peamiselt ühelt autorilt, kuna teise autori koostatud on artikkel Tartu aseme geomorfoloogiast ja hüdroloogiast. Missuguseil põhimõt-

teil geograafiline kirjeldus koostatud, selgitab autor (E. Kant) lühidalt oma töö sissejuhatuses. Igatahes võib öelda, et see on Eestis esimene modernse teaduse nõuete kohaselt ette võetud linnauurimus, mille kallal autor suure andumusega töötanud.

Teose kolmas ehk n. n. üldosa sisaldab 22 autorilt 24 artiklit, mis käsitlevad linna administratiivset korraldust, heakorda ja hoolekannet, tulundusliku, kultuur-haridusliku ja kõlbelse elu avaldusi j. m. Selle osa ülesanne on anda läbilõige linna nüüdisaja seisukorrast ja seda ilmestavaist oludest. Enamjagu artikleid on varustatud rikkaliku statistilise materjaliga, mis mitmesugustel põhjustel osalt ei ulatu küll teose väljaande-, s. o. 1927. aastani, kuid siiski linna-elu uurijaile pakub hulga ainekku.

Et teose sisu peajoontes kättesaadavaks teha ka välismaalasil, on teosele juurde lisatud prantsuskeelne kokkuvõte. Samuti on teose jooniste, kaartide ja tabelite pealkirjad varustatud prantsuskeelse tõlkega.

Koguteose väljaandmine ei sünni ühegi asutise ega rühmituse, vaid üldsuse huvides. Tema ajaloolise ja geograafilise osa artiklid on väärtuslik lisand eesti ajalooteadusele ja geograafiale; üldosa artiklid, millete koostamisel samuti vankumatult on silmas peetud teadusliku erapooletuse põhimõtet, esitavad hulga seni avaldamata materjali. Just üldosa tõttu tohiks koguteos huvi äratada laialdasis ringkonnis, väärides eriti omavalitsuse-tegelaste ja linnade käekäigust huvitatute tähelepanu.

Säärase teose väljaandmine, mis nõudnud hulga vaimlise ja ainelise energia kulu, mille eeltöödki kestnud aastaid, pole sündmus, mis tohiks tähelepanematult mööduda. Võib loota, et koguteos meie linnade uurimisele üldse rajab aluse, pakkudes selleks suurejoonelist eeskujut, ja selles mõttes oleks teos tähtis algatus mitte üksnes teaduslikult, vaid üldse rahvuskultuuriliselt seisukohalt.

Koguteose väljaandmise kavatsus tekkis juba 1922. a. Kõigi eeltööde teostamiseks moodustati ülikooli, linnavalitsuse, E. Kirjanduse Seltsi kodu-uurimise toimkonna ja statistikabüroo esindajaist vastav Tartu linna-uurimise toimkond. Viimases on koguteose valmimiseni tegevad olnud: rektor prof. H. Koppel, linnapea K. Luik (toimkonna juhatajana), prof. A. Rammul, prof. A. R. Cederberg, dr. A. Tamme-kann, dots. P. Treiberg, lektor J. V. Veski, mag. H. Kruus, mag. E. Kant, mag. R. Kleis, L. Hütsi ja K. Kirp (toimkonna sekretärina). Toimkonna tegevusest on osa võtnud selle asutamisaegadel kandvamate jõududena prof. J. G. Granö, prof. A. M. Tallgren ja kadunud mag. J. Rumma; peale nende veel lühemat aega prof. M. Kurtshinski.

Koguteose ettevalmistustööde esimene järk — andmete hankimine ja läbitöötamine — kestis 1924. a. lõpuni. Artiklite koostamine nõudis keskmiselt 1,5—2 aastat, kuna teose redigeerimine ja trükkimine nõudis vähe alla 1,5 aasta.

Väljavõtteid geograafilise eriosa lähtesõnast.

Kodumaa maastikuliste ühikute esimene järjekindel ning süstemaatiline kinnistamine sündis vastava kaardi-ainese põhjal induktiivsel teel Tartu (praegu Turu) ülikooli geograafiaprofessori ja Eesti-Soome maa-

teadusliku kooli põhjendaja J. G. Granö poolt noil aastail, mil ta seisis meie geograafilise miljöö eesotsas. See töö on Eesti maastikulise uurimise eeltöök ja rajajaks, millele tugeses võivad järgneda regionaalsete ühikute eri-uurimused, käsitelgu need siis looduslikku või kultuur-ümbrust. Viimane esineb aga peajasjalikult n. n. kultuurproduktsete alade näol eesotsas linnadega. Kuna täpsamad eri-uurimused üldse alles algamas ja käimas, siis puudub — erandatud E. K. S. Kodu-uurimise toimkonna poolt ilmunud „Tartumaa“ ja märkused Läänemeremaid puutuvais töis — kodumaa linnaliste asulate kohta geograafiline literatuur peaaegu täiesti. Osalt põhjustab seda asjaolu, et linnageograafiline uurimine on üldse võrdlemisi noor ja käsikäes sellega uurimis- ja esitamismeetodid alles vähe arenenud, teiselt poolt aga tõsiasi, et selliseks uurimiseks vajalikud arvustikulised ning kirjeldusmaterjalid meie asulate kohta kas üldse puuduvad või on raskesti hangitavad ja käsitledavad. Ei paku ju näiteks suurte administratiiv-ühikute (linnajagude, linna ametlikkude osade) kaupa arvatud materjalid linnageograafilisele eri-uurimisele palju, kõnelemata sellest, et neidki andmeid on olemas vaid piiratud küsimuste kohta. Ses suhtes on käesoleva aastakümne algusest peale E. K. S. Kodu-uurimise ja eriti Tartu Linna-uurimise Toimkond ning Linnavalitsus astunud mitte üksi meil, vaid ka välismail eeskujuks olevaid samme, kogudes Tartu linna kohta ülihuvitava ja rikkaliku materjali.

Algusest peale näis autorile induktiivne meetod vastuvõetavimana ja üldnõue kinnitatuna, et käesolev töö peab andma linnalise ümbruse põhjendatud ning seletatud kirjelduse. Hea tahtmisega on ta püüdnud Tartu linna selge ülevaate ja liigestuse, põhitoimingute ja nende integratsiooni selgitamise poole. Ülaltähendatud ülesanne ei ole käesolevaga veel täiuslikult lahendatud, vaid tööga ühes arenedes ei ole mitmed vastarendatud meetodid ja äsjatekinud ideed leidnud tege-likku rakendust. Teiseks on olnud linnalise ümbruse probleeme, mille puudutamisest autor on loobunud selle ümberhiiliva kahtluse mõjul, mis kaasub iga uue tulemusega ja mille lõpliku tõestamiseni võib jõuda vaid kodumaa asulate põhjalikul ja võrdleval uurimisel. Selle katse sooritaja oleks rõõmus, kui linnadeliit üheks oma ülesandeks teeks meie linnade süsteemika uurimise ja sellega jätkaks Tartu linna alustatud tööd.

Nagu öeldud, on linnageograafilise uurimise sihid ja teed senini veel lahkarvamisita selgitamata, mille tõttu ei ole ka üldtarvitavate meetodite omamisele välja jõutud. Ja tahab tänapäeval keegi linna ümbruseteaduslikku uurimist tõsiselt võtta ning toimetada, siis on ta sageli sunnitud tahes-tahtmata iseteid leidma ja enda meetodeid tarvitama. Järelikult leiab ta töö ka üldmetodoloogiliselt tähelepanu ning arvustust. Autor on töö kestel siin-seal küll metoodilisi küsimusi puudutanud, siiski vajatuks pidanud oma tööd varustada — koguteoses eriti sobimatu — erilise metoodilise avasõnaga, vaatamata sellele, et see tänapäeval peaaegu igas trükisilmunud monograafias figureerub. Olgu kuidas on, viimane nähtus näitab pigemini seda, et nende probleemide üle seda rohkem räägitakse, mida vähem on lusti neile tege-likult läheneda.

Väljavõtteid arvustustist.

Koguteos „Tartu“ kohta tervikus.

Rektor prof. H. Koppel. — („Postimees“ 4. XII. 27. a. nr. 330):

„Tartu — koguteos“, — nii on praegu ilmunud raamatu nimetus, mille ilmumine mitte ainult meie raamatuturul, vaid ka üldiselt meie väikestes oludes suur-sündmuseks on.

Võib ütelda, et ilma selle raamatuta läbi ei saa keegi, kellel tegelikult linna elust ja asjaajamisest osa tuleb võtta, olgu ta majaperemees, ärimees ehk koolimees, arst, advokaat või muu avalikust elust huvitatud tegelane.“

A. J(ürgenstein). — („Post.“ nr. 306/307 — 10./11. XI. 27. a.)

„Käesoleva raamatuga on meie kodumaa tundmise kirjatööd, millel viimasel ajal nii silmapaistvad suurteosed on ilmunud, jälle ühe väärtusliku tööga rikastatud. Tartu linnale jääb selle suure teadusliku töö väljaandmisega teene linnaurimise alal midagi korda saatnud olla, millele tervel Balti riikide piirkonnal väärilist ei ole kõrvale seada: kõigekülgne linnaurimistöö ajaloolisest, geograafilisest ja sotsioloogilisest seisukohast.

Sellel uurimistööl on suur tähtsus Tartu linna mineviku, oleviku ja tuleviku kohta.

Geograafilises osas on noor õpetlane E. Kant oma moodsa linnaurimistöoga uusi radasid meil rajanud, missugune töö auga võib seista sellekohaste tööde kõrval, mis tehtud on Lääne-Euroopa kultuurimaadel.

Koguteose kolmas, üldosa, on just tähtis linna praeguse käekäigu korraldamise ja tuleviku kavatsuste suhtes ja omandab sellelääbi kõige suurema tegeliku tähtsuse.“

H. R(eima)n. — („Päevaleht“ nr. 344 — 17. XII. 27. a.)

„Teadlikuks edasiehitamiseks on vajalik ülevaade olevast, on vajalik inventuur möödunud aegade korraldustest ja tööst. See on maksev nii üksikute elualade, kui ühiskondlike tervikmoodustiste kohta, nagu on seda näiteks riik või linn. Sellepärast peab tervitama „Tartu“ ilmumist kui tõelist kultuurtegu.

Sellepärast jääme lootma, et koguteos „Tartu“ Eesti oludele vastavana eeskujuks saab ka teistele linnadele, eriti aga linnade liidule. Sest väiksemad linnad vaevalt suudavad oma jõul ja algatusel vajalikkude „Tartu“ sarnaste koguteostega esineda.“

K. A. Hindrey. — („Üliõpilasleht“ nr. 11 — XII. 1927. a.)

„Kapitaalteos. — Koguteos „Tartu“ on imponeeriv materjali ja selle läbitöötamise suhtes.

Raamatus on kõik sees, mis Tartusse puutub. — Ja see kõik on põhjalik, üksikasjalik ja viimisteldud.

Sügava rahuldustundega võib seda tööd hinnata, mida nii paljud on teinud, et meil oleks teos, mis rahvuskultuuriliselt seisukohalt ka kõige nõudlikumale soovida enam ei tohiks jätta.“

Dots. H. Sepp. — („Postimees“ nr. 313 — 17. XII. 27. a.)

„Neil päivil ilmus koguteos „Tartu“, mille väljaandmine on nõudnud aastaid kestnud hoolikat ja hästi ettevalmistatud tööd.

Tartu ajalooline ülevaade koguteoses „Tartu“ on teostatud hästi ja kavakindlalt. Kava kokkuseadmisel on arvestatud Tartu välisilme järk-järgulise muutumisega, linna poliitilise, konstitutsioonilise, kultuurilise ja majandusliku ajalooga.

Kindlasti tohiks loota, et meetoodiliselt õnnestunud kavakindlalt huvitav ja tiheda faktide koguga varustatud ülevaade Tartu linna ajaloo kohta leiab lugejaskonna poolt väärilist hindamist. See ülevaade on igale haritud eestlasele vajalik. Kuid ei suudate kujutada ka ühtegi korralikku avalikku või eraraamatukogu, kus see puuduks. Eriti südame peale paneks ma selle hankimise meie ajaloo õpe-

tajaile, kes nii kui nii täie õigusega kaebavad korraliku ja asjaliku kirjanduse puudumise üle meie kodumaa ajaloos. On ju ka õpetajaskonnale täiesti võimatu kohal eriuurimusi ja materjalide kogusid hankida, mis meie ajaloo käsitlemisel tarvilikud, ja pealegi ei või materjalid ilma teadusliku läbitöötamiseta kuigi kasulikud olla tavaliseks igapäevaseks tarvitamiseks. Ma lisaksin siin veel niipalju juure, et Tartu linna ajalugu pakub nii palju analoogilist meie linnade ajalugudest arusaamiseks.“

Õpet. geograaf E. Markus. — („Kaja“ nr. 288 — 9. XII. 27. a.).

„Hiljuti ilmunud koguteos „Tartu“ kuulub түседamate toodete hulka kodu-uurimise alal.

„Tartu“ ilmumist tervitab lugejaskond. Eriti vajalik on ta koolidele. Koduloo õpetajad leiavad temast materjali igasugustele teemidele, ajaloo esindajad loevad mõnuga arenemislugu, maadeteaduslased saavad andmeid geograafiliste küsimuste kohta. Ekskursioonide korraldajad tutvuvad „Tartu“ järele linna tähtsamate kohtadega, mida tulevad õpilastega vaatama.“

Prof. A. M. Tallgren, Helsingi ülikoolis. — (Kiri Tartu linnavalitsusele 3. I. 28. a.).

„Teos on Tartu linnale väga suureks auks; ma kahtlen, kas ülepea on palju seesuguseid mitmekülgseid täitsa objektiivseid ülevaateid teistest linnadest. Meil Soomes küll ei ole.“

Riigikohtu Esimees K. Parts. — (Kiri Tartu linnavalitsusele 13. I. 28. a.).

„Teos pakub ääretut huvi mitte üksi meile, kohalistele kaasaeglastele, oma tegevuskeskkoha, tema füüsilise ja kultuurilise ilme ja selle eeloo mitmekülgseks tundmaõppimiseks, vaid ka kaugemal olijatele, kellele meie maaga poliitiliselt või teadusliselt tegemist on, tulevastele põlvetele, kuidas ka ajad ei muutuks“.

Eesti linnade liidu Esimees A. Uesson (Tallinna linnapea). — (Kiri Tartu linnavalitsusele 31. XII. 27.).

„Koguteos „Tartu“ on esimene kapitaal-töö Eesti linnade ajaloos ja ta on leidnud õige hindamise nii Eestis kui väljamaal. Ta on eeskujuks teistele Eesti linnadele, seal hulgas ka Tallinnale, sarnaste teoste väljaandmiseks“.

Siseministeeriumi administratiiv-osakond. — (Ringkiri 11. jaan. 1928. a. nr. 2760.)

„Koguteos on põhjalik uurimistö Tartu linna kohta ajalooliselt, geograafiliselt ja sotsioloogiliselt seisukohalt ja aitab kahtlemata kaasa kogu meie kodumaa arenemisloo täielikumaks mõistmiseks“.

Prof. J. C. Granö, Turu ülikoolis. — (Kiri Tartu linnavalitsusele 11. jaan. 1928. a.)

„Siin on minu ees juba suurteos, siin on linna täieline käsitus. Mitte ainult tarvilikud tõecasjad ja arvustik, vaid ka nii tegeliku elu kui teaduse meeste kirjutatud, linna minevikku ja olevikku igakülgset valgustavad selgitused.

Tartu linna-uurimise toimkonna saavutus on põhjapanev ja väärtuslik. Säherduse teose üle võiksid palju suuremad linnad põhjusega uhked olla“.

A. Kõiv, Valga linna ja maakonna koolinõunik. — (Kiri Tartu linnavalitsusele 5. I. 28. a.)

„Eriti väärtuslik ja vaimustavalt kaasakiskuv tundub olevat raamatu ajalooline osa, mis kujutab mitte ainult Tartu linna minevikku, vaid mis ka ühtlasi pakub südantsoojendava pildi kogu meie rahva mineviku võitlustest, tema rõõmudest ja muredest, tema olemasolust ja tegutsemisest ajaloos, mille kohta meil senini iieti vähe on olnud ette tuua faktilist materjali: olemetihti pidanud piirduma vaid Lembitu luulelugudega, Kalevi uduste kujudega ja mõne võõra allika poolmõnitava märkusega.

Igatahes tõstab antud teos tähtsal määral meie kui ajaloolise rahva enesetunnet ja sellepärast on ta soovitatud

raamat mitte ainult tartlastele, vaid ka eemalolijatele, kes selle raamatu kaudu võib heita uurivat pilku meie maa ja rahva mineviku teedele ligi tuhande aasta ulatuses. Tundub isegi, et „Tartus“ kogu meie rahva ajalugu miniatüüris vastu peegeldub...“

Dr. phil. nat. A. Tammekann. — („Rahva Sõna“ nr. 237 — 9. XII. 27. a.)

„Igaüks, kes huvitatud mitte üksi Tartust ja selle linna elust, vaid tahab lähemat pilku heita üldse Eesti linnade laadi ja olemusse, peaks „Tartu“ teosega tutvuma.

See raamat, eriti ta geograafiline osa, pole mitte üksi meie kirjandusele tähelepandavaks rikastuseks, vaid aitab kahtlemata kaasa meie noore teadusliku uurimistöö ja selle tulemuste tutvustamiseks rahvusvahelistes ringkondades ja ühtlasi huvi äratamiseks meie kodumaa vastu üldse“.

Geoloog cand. A. Luha — („Postimees“ nr. 334 — 8. XII. 27. a.)

„Raamatu huvitavus on eriti tartlastele nii suur, et võib lugedes kiinduda nagu huvitavasse romaani.

Nõuab mainimist, et keegi teine peale A. Mieleri poleks kohasem olnud looma Tartu kirjelduses pilti Emajõe oru „füsioloogiast“, tema saatust kujundavatest jõududest, endisest kõrgemast veeseisust ja oru veerude ning lammi üksikasjalikust koosseisust: põhjeneb ju see pilt peamiselt autori enda pikaajalistel uurimistel, mida ta hoolikalt, võib öelda pedantiliselt, on toimetanud rea aastate kestel, puur ja labidas õlal.

Stiililt erineb A. Mieleri artikkel tunduvalt E. Kanti omast, olles vist vastu võetavam vähevilunud lugejale, sest et vähem üllatab uute ja haruldaste sõnadega. Ei eksi vist, kui arvan, et see ei olene mitte ainult autorist, vaid ka ainest enesest. Selles materjalirohkuses, millega tegemist E. Kantil, ei olnud teisiti võimalik korda luua, kui luues ja kohandades eriti selle jaoks keelt ja käsitusviisi. Oli ju autoril ülesandega tegemist, mis Eesti kirjanduses, osalt aga ka teaduslikus kirjanduses üldse uus. Selles mõttes on geograafiline osa raamatus märksa erinev muist: siin ei anta mitte ainult teatav andmete rida edasi, vaid siin luuakse ühtlasi käsitusviise, meetodeid. Siin sünnib pingutav loomistöö, mis teose ehk raskepärasemaks teeb, kuid tema väärtust tõstab.

Teose toimikond ja Tartu linn, kes on suurejoonselt talitanud, jättes autoreile laiad piirid teotsemiseks, on selle teose ilmutamisega kahtlemata tänuväärse sammu astunud“.

Ajalooiaane H. Prants. — („Vaba Maa“ nr. 298 — 20. XII. 27. a.)

„... Aga ka õpetlik-teaduslikul alal on tänavune aasta annetanud mõnegi teose, mis on Eesti kirjanduses üsna esikuteks, hoopis uudsuseks. Neist on esireas mainida koguteos „Tartu“.

Kõige laialisem ja mitmekülgsem on kolmas, üldosa, milles vaadeldakse üksikasjaliselt ning kõigiti põhjalikult Tartu kogu ilmet, millega tutvumisel on mõndapidi rohke tähtsus ka tegelises elus.

Nõndaviisi käib kõnesolev teos oma tõelikkuses kaugelt üle kõigist senistest toodetest sarnasel alal Eesti keeles.

Hinna tõttu on ta omandamine erainimestele vahest raske, aga raamatukogudele on ta küll hädasti tarviline“.

Rudolf Linnamees. — („Post.“ nr. 11 — 12. I. 28. a.)

Kirjandus Eesti tutvustuseks välismaail on rikastunud eeskujuliku raamatuga. Seesuguseks eeskujulikuks raamatuks osutub koguteos „Tartu“.

Tänu prantsuskeelsele sisu kokkuvõttele, võib koguteos „Tartu“ tuttavaks saada kultuurilma 200-miljonilise liikmete keskel. Kultuurilma nii laialises piirkonnas võib koguteose „Tartu“ kaudu tutvustatud ja populariseeritud saada nii Tartu linn kui terve Eesti, tänu suure raamatu sisukokkuvõtte õigele keele-valikule.

Prantsuskeelse paralleel-tekstiga ja esteetiliselt välimusega raamatud, nagu koguteos „Tartu“, on veel väga tähtsad teisel põhjusel, nimelt nad osutuvad õigemaks vahendiks turistide meelitamiseks Eestisse: raamatu välimus tõendab

Eesti kõrget kultuuri; raamatu prantsuskeelne sisukokkuvõte tõendab kultuurilmale Eesti valmisolekut, galantset vastutulelikkust ilmutada kultuurilma huvirändurite vastu: raamatu sisu ergutab kultuurilma turistide huvi Euroopa tundmatu, kuid väga vana linna vastu ja tema silmanähtavalt-kõrgekultuurilise hinge kohta“.

I. Kents. — („Vaba Maa“ nr. 300 — 22. XII. 27. a.

Tartu linna poolt väljaantud koguteos „Tartu“ on meie kevhas kodumaatundmaõppe kirjanduses üheks väärtuslikumaks lisanduseks. Oma sisukuse, värskuse, materjali rohkuse ja selle modernse läbitöötamise suhtes omandab ta meie kodumaa tundmaõppe kirjanduse alal kahtlemata esikoha. Meie linnageograafilises kirjanduses on ta aga ainukeseks hiigla monumendiks.

Toimkonna aastaid kestnud töö tagajärg on osutunud nii väliselt kui ka sisult ja illustratsioonelt sarnaseks, et ta ka välismaade linnageograafilise kirjanduse parimate tööde kõrvale võib asuda ja mõnes suhtes (näit. linna kui ümbruse ja organismi modernse teaduse kohases uurimises ja kirjeldamises) isegi parimaid neist vast ületada.

Üldiselt tuleb ajaloolise osa kohta tähendada, et ta, nagu see ka vähikulegi märgatav, põhjeneb vanade allikate ja dokumentide objektiivsel ja erapooletul hindamisel ja seega Tartu kui ka kaudselt kogu kodumaa ajalugu laseb paista uues valguses.

Raamat peaks tingimata teed leidma koolide- ja rahva-raamatukogudesse. Eriti tuleb selle raamatu tähtsust koolide suhtes alla kriipsutada — peale üldise ettevalmistuse, mis siit teatud õppetundideks võidakse leida, on see raamat hädavajaline Tartusse korraldavate õppekäikude ettevalmistamisel. Muidugi soetavad omale selle raamatu ka need meie haritlased, kes on veetnud oma parimad noorusaastad alma materi linnas, Tartus. Raamatu hind (brosheeritud 1400 mk., nahkköites 1650 mk. ühes lisadega) näib esialgu nagu kõrge olevat. Kui aga võrrelda sellekohaste välismaade raamatutega, siis peab tähendama, et „Tartu“ hind enam kui mõõdukas on.

— y — („Dorpater Zeitung“ nr. 291 — 19. XII. 27.).

„Monumentaalteos, millele ei saa keelata kõrget tunnistust paljuis suhteis.

Mitmeaastaste hoolikate eeltööde järele suure kaastööliste (neid kokku 27) staabiga on valminud monograafia, millist pole senini olnud Eestis ja milline on olemas üldse vaid väheseil linnul.

Ajalooline osa osutub esimeseks üldse olemasolevaks kokkuvõtlikuks Tartu ajaloo käsitluseks, milline asjaolu väärrib erilist allakriipsutamist“.

Geograafilisest osast arvab autor: „See on esimene kord, mil Eestis (samuti kui üldse Baltikumis) toimetatakse moodstate uurimispõhimõtete alusel linnageograafilist uurimist, mis õigustab üksikasjalist käsitlust.

Üldosa artiklid sisaldavad rohkel arvul põhjalikke, enamasti senini avaldamata statistilisi andmeid, mis osutuvad väärtuslikuks materjalliks mitmekesiste linnaelu küsimuste lahendamisel.

„Kaubandus-tööstuskoja Teataja“ nr. 1 — 2. I. 28. a.

„Sarnase suure väärtusega koguteose väljaandmisega on Tartu linn astunud eeskujuliku sammu, mille järeletegemist tuleb küll kõigile meie kodumaa linnadele tungivalt soovitada.“

Soome saadik Dr. R. Holsti. — (Kiri Tartu linnavalitsusele, ära trükitud „Post.“ nr. 3 — 4. I. 28. a.).

„Olgu teie uhke koguteos rahvasteliidu linnas (Genfis) alati mulaujaljutustamas vaatlejatele, kuidas vennasrahva vaimline pealinn on minevikus kannatanud ja võidelnud, kuidas ta praegu juhib Eesti rahva kultuurset tõusu.“

A. J(ürgenstein) — („Postimees“ nr. 257 — 22. IX. 26. a) kirjutab koguteos „Tartu“ ajaloolise osa puhul:

See väline ajalookäik on üldjoontes enam-vähem tuttav kõikidele kodumaa haritud inimestele. Kuid õige vähesed teavad linna tolleaegselt sisemisest elust, mis siin õige üksikasjaliselt on valgustatud. See annab omalt poolt ka tuntud üldistele ajaloolistele sündmustele üsna uue ja elava värvingu. Ta heidab aga ka huvitavat valgust meie rahvuslistele vahekordadele minevikus ja aitab seega selgitada meie praeguse oleviku suuri saavutusi.

Meie oleme praegu tegevuses uue Eesti ülesehitamisega ilmasõja katastroofi järele. Kui palju kuuleme siin poolomavahelisi, poolavalikke arvustusi meie maa saatuse endiste juhtide järeltulijate poolt. On küll juba möödunud ruttu need ajad, kus isegi üksikute linnade Saksa lehekeseid „Eesti valitsusest“ alati jutumärkide vahel armastasid kõnelda ja arvamisest olid, et Eesti iseseisva riigi tulevik mitte ainult ei ripu suurriikide, vaid ka Balti sakslaste tunnustusest ja jutumärkide ärajätmisest, kuid siiski võime igal sammul näha ja kuulda arvamisi, „et kes paneks minu kuningaks Israelis, küll siis igal mehel oma õigus oleks“ kindlustatud. Püütakse nagu arvamist äratada, et asi puhas teine oleks, kui äraproovitud härrasrahval suurem võim uue Eesti juhtimisel oleks.

Eelolev ajaloolik ülevaade vabastab igäüht, kes loeb, sellest arvamisest, nagu oleks meie endisel Saksa ollusel väga suur poliitiline silmaring ja arusaamine sellest olnud, mis meie maale tema edenemiseks hädatarvilik. Raamat viib meid mitmest raskest ajast läbi, kus just meie Saksa ollus näitab, et tema ajaloolistel silmapilkudel täitsa abitu ja nõutu sündmuste ees seisab, et tal puudub iga poliitiline suurejooneline ja kauguleulatav vaade. Kitsas omakasu ja väiklane kihi- ja parteihuvi, mis välissaksa väikeriikluse ja võimetuse põhjusena uuemast keskajast tuntud, vajutab ka Balti saksluse väiklasele olukorrale väikluse pitseri peale. Kui võrdleme selle minevikuga olevikku, siis tunneme, et Saksa koorekihi ainujuhtiva poliitilise mõju kõrvaldamine meie kodumaa saatusest mitte kaotus ei ole, vaid võit, mis ennast uue Eesti jõudsas arenemises silmapaistvalt avaldab.

„Vaba Maa“ sr. 302 — 24. XII. 27. a. teatab:

„Tartu eeskujul ka Tallinna linna olukorra kohta välja anda suurem koguteos, — selle tunnistas (Tallinna) linnavalitsus põhimõtteliselt tarviliseks ja tegi haridusosakonnale ülesandeks esineda selle teostamise kavaga.“

Geograafilise eriosa kohta kirjutatakse:

Prof. I. G. Granö — (Kiri Tartu ülikooli õigusteaduskonnale 25. X. 27. a. koguteose geograafilise osa hindamiseks):

„See Kanti töö on täieline ja põhjalik geograafiline monograafia, — mitmes suhtes koguni eeskujulik uurimus, kus vana ülikooli linn esitatakse geograafilise organismina ja kus selle terviku iseloomustavad jooned nii ruumis kui ajas, nii füsioloogiliselt kui geneetiliselt üksikasjalikult selgitatakse. Teos on ilusaks tõenduseks noore autori tähelepandavast mõtterikkusest. Juurdelisatud joonised on ka ühtlasi tõenduseks suurest teaduslikust leidlikkusest ning kartograafilisest osavusest. Säherduse saavutuse üle võib Eesti noor geograafia põhjusega uhke olla.“

Prof. Sten de Geer, — Stokholmi ülikooli geograafia professor.

„See on suur ja täpne teos suurepärase kaartide ja teiste graafiliste kujutistega, mida me lähemal ajal kasutada tahame õppetöös siinses geograafia instituudis.“

Prof. Jean Brunhes, — Collège de France'i geogr. prof. Pariisis.

„Olen lugenud kõige suurema huviga prantsuskeelset kokkuvõtet ja olen tutvunud kõikide joonistega, mis nii õnnelikult on varustatud prantsuskeelsete seletustega. See on ilusaimad, täpseimad ja tusedaimad töid linnageograafia kohta, mis on senini avaldatud.“

Prof. R. Blanchard. — Grenoble'i ülikooli geogr. professor.

„Lugesin suure häamelega prantsuskeelset kokkuvõtet ja imetlesin eriti sellesse töösse mahutatud illustratsioonide arvu ja kenadust. Sellelt vaatekohalt on see töö kindlasti kõige tähelepandavam töö linnageograafia alal, mis kunagi on kirjutatud“

Dr. phil. nat. A. Tammekann. — („Päevaleht“ nr. 336 — 9. XII. 27. a.)

„Selle raamatu ilmumisega on meie kirjandus jälle rikkastunud ühe silmapaistva teosega.

„Kõike kokku võttes peab aga tunnistama, et säärast põhjalikkust, vahendit huvi ja harrast andumist oma asja vastu, nagu seda hoovab teose igalt leheküljelt, võib oodata ainult isikult, kellele Tartu ei ole vaid linn teatud ehitiste ja rahva koguna, vaid koht, kus vaim on läbi teinud oma otsustava arenemisjärgu, küpsedes elu ja ümbruse kriitilise analüüsi jaoks, ja õppides ühtlasi seda ümbrust mitte üksi uurima ja analüüsima, vaid ka armastama.“

Prof. J. G. Granö. — (Soome geogr. ajak. „Terra“ nr. 2/3 — 1927. a.)

„Teos on geograafilise saavutisena tähelepanuväärne. Kant on oma tööga osutanud, et ta seisab omal alal täiesti ajakõrgusel. Nii väga kui ma rõõmustungi selle Eesti geograafia uue võidu üle, ei saa ma, teiselt poolt, ometi olla kahetsust tundmata, et meil Soomes pole ainsatki Kanti teosega võrreldavat antropogeograafilist-uurimust.

Töö on vist geograafias vähem kodunenud lugeja arvates kahetsesetavasti mõnevõrra raskesti loetav, kuna selles on tarvitatud uusi oskussõnu rohkem kui neid ehk laiale lugejaskonnale määratud teoses oleks tarvitsenud olla. Kuid seda selgitab väga rikkalik pildistik ning suur hulk erilise oskusega koostatud, tähelepandavat leidlikkust osutavad profiilid, diagrammid, planigrammid ja kartogrammid, mille abil saab võhikki peatulemustest selge käsituse. — Teose väärtust suurendab täielik asjaomase kirjanduse loetelu.“

Sisu.

Avasõna	Lk. V—VIII
Koguteose eesmärk ja laad. Koguteose saamislugu. Koguteose kaastöölisid.	
Sisu	IX—XII

A. Ajalooline osa.

Tartu välisilme kujunemine	O. Freymuth	3
Linna kontuurid keskajal 3. — Linna langus aastail 1525—1625 7. — Linna välisilme Rootsi ajal 8. — Muutused linna välisilmes Vene ajal 10.		
Tartu linn orduajal	O. Freymuth	12
Tartu kuni sakslaste ilmumiseni 12. — Tartu vallutamine 14. — Linna asutamine. Hansa liitu astumine 15. — Tartu tõus kuni Lüübecki hansapäevani (1363) ja Kölni konföderatsioonini 17. — Sündmuste käik kuni Niebuhri rahuni (1392) 22. — Inkorporatsioonitüli 24. — Tartu esikoht kaubanduses Novgorodiga ja kontori sulgemine 25. — Sündmuste areng Peetrikvoja sulgemisest kuni vallutamiseni venelaste poolt 29. — Linna siseolude arenemine keskajal (kuni reformatsioonini) 33. — Piiskopp Blankenfeld. Reformatsioon 37. — Tartu kodanikkond keskajal 39.		
Tartu linn aastail 1558—1625	O. Freymuth	44
Linna langus esimesel Vene ajal (1558—1582) 44. — Linna reorganiseerimine Poola aja alul. 48. — Tülitsemised linna põhikorra muutmise pärast 51. — Usuline olukord. Jesuiidid 52. — Esimene Rootsi aeg (1600—1603) 55. — Teine Poola aeg (1603—1625) 55.		
Tartu linn Rootsi ajal (aa. 1625—1704)	P. Treiberg	59
I. Tartu linn Rootsi aja esimesel poolel aa. 1625—1660. Rootsi aja üldine iseloomustus 59. — Uued ja vanad kohalikud võimud ja asutised; linna vahekorrad nendega 59. — Kristina privilegium. Linna		

põhikord selle järgi. Raad 62. — Gildid 64. — Linna rahvastik, selle organisatsioon ja eriliigid. Eestlased 67. — Rahvastiku tulunduslik tegevus 70. — Linna majandusolud ja nende korraldamine 73. — Hariduslikud ja usulised olud. Tartu ülikool 75. — Sõda Venemaaga ja „Vene aeg“ 1656—1661 79.

II. Tartu linn Rootsi võimu teisel poolel (Karl XI ja Karl XII aeg).

Tartu üldine tagurpidimine 83. — Linna majandusolud ja nende korraldamine kindralkuberner J. J. Hastferi kaasabil 85. — Uuendused heakorral. Remmini tegevus 88. — Linna rahvastik 90. — Kodanikkonna tulundusolud 92. — Hariduslikud ja usulised olud 93. — Põhjasõja puhkemine. Tartu vallutamine venelaste poolt 96.

Tartu linn XVIII sajandil (aa. 1704—1800) P. Treiberg. 98

I. Tartu linn esimeste Vene valitsejate ajal (kuni Katariina II-ni).

Vene aja iseloomustus. Linna hävitamine ja restaureerimine 98. — Tartu olud Peeter Suure lähemate järglaste ajal 102.

II. Tartu linn Katariina II ja Paul I ajal.

Linna põhikord ja administratiivsed olud. Asehaldamisaja reformid 109. — Majandus-, tulundus- ja haridusolud XVIII sajandi teisel poolel 114.

Tartu XIX aastasajal ja XX-da alul H. Kruus 120
Sissejuhatus 120.

I. Tartu XIX aastasaja 60-date aastateni.

Tartu pärus eelmiselt sajandilt 121. — Ülikool Tartu kasvamisestegurina 121. — Teiste koolide osa 121. — Rahvaarvu loomulik juurdekasv Tartu kasvamisestegurina 122. — Sisserändamine 123. — Käsitöö ja tööndus 60-date aastateni 125. — Kaubandus 126. — Tartu rahvastiku sotsiaalne koosseis 60-date aastateni 129. — Rahvastiku rahvuslik koosseis 130. — Muudatused linna omavalitsuslikus konstitutsioonis 130. — Alg- ja keskkaridus 132. — Ülikooli ja linna suhted 135. — Teatrielu 138.

II. Tartu läinud aastasaja teisel poolel ja käsoleva aastasaja alul.

Tartu kasvamine aastasaja teisel poolel 139. — Rahvaarvu loomulik juurdekasv ja sisserändamine linna kasvamise tegurina 140. — Käsitöö ja tööndus 141. — Kaubandus 142. — Koolid linna kasvamise tegurina 143. — Rahvastiku sotsiaalne ja rahvuslik koosseis 144. — 1870. a. linna-seadus 149. — Linnavalimised ja omavalitsuse tegevus aa. 1878—1891 150. — 1892. a. linnaseadus 154. — Linnavalimised, omavalitsus ja eesti opositsioon aa. 1894—1917 155. — Kooli-elu 163. — Tartu eesti rahvuskultuurilise keskuseks 166. — Tähtsamaid poliitilisi sündmusi Tartus viimaseil aastakümnel 170.

B. Geograafiline osa.

Tartu aseme geomorfoloogia ja hüdroloogia A. Mieler 175

Üldine ülevaade 175. — Tartu linna asend ja ase 176. — Hüdrograafia 179. — Geoloogiline ülevaade 180. — Kujundajad jõud 185. — Väliste jõudude ühistoimimine ürgoru vormiosistel 187. — Pinnavormide tekkelugu 189.

Tartu. Linn kui ümbrus ja organism E. Kant 192
Lähteks 192.

Esimene osa. Tartu asend, asulatüüp ja tagamaa 194

I. Tartu asend 194. — II. Suurus ja asulatüüp: Rahvastik 195. — Maa-ala 198. — Hoonestik 198. — Maa-alaliste ja rahvastikuliste elementide võrdlus 200. — III. Linnalise elu alused: Linn ja tagamaa 201. — Linna teotsemisala 206.

<i>Teine osa.</i> Tartu maastikupilt ja loomulikud osised	210
I. Linna ase 210. — II. Linna pinnakupilt ehk põhis: Teestik ja väljastik 215. — Sarastiku peailmendajate põhipilt 220. — III. Linna ruumikupilt ehk püstis: Elamustik 227. — Vormide levimine 231. — IV. Linna loomulikud maastikuosised: 1. Linnasüda 247. — 2. Puissöör 251. — 3. Linnasiire 258. — 4. Linna kehik 260. — 5. Linna-äärised 269. — 6. Jõeveerik 271. — 7. Raudtee- veerik 273.	
<i>Kolmas osa.</i> Tartu organismipilt ja toimingud	277
I. Linnaline agglomeratsioon: Linna maastikuilmendajate agglomeratsioon 277. — Linna lähestikuilmendajate agglomeratsioon 280. — II. Linnaline differentsiatsioon: Linnasüda ehk ärila 292. — Puissöör ja linnasiire 295. — III. Linnaline integratsioon 300. — IV. Linnanähu ja -elu voodne rütm. Ilmastu kohalise toimingu ja voodse rütmi alusena 322.	
<i>Neljas osa.</i> Tartu kui ümbruse ja organismi genees	357
I. Linna asevaliku probleem 357. — II. Muinasvormid 359. — III. Ava- asula ja nüüdisvormid 364.	
<i>Sulusõna:</i> Tartu tulevikupildi põhijooni	384
Allikad ja kasutatud literatuur	388
Geograafilises osas ettetulevate vähemtuttavate sõnade seletused	395
<i>Lisa:</i> Plani- ja kartogrammide geograafilise osa juurde	398

D. Üldosa.

Tartu linna maa-ala	A. Martin	437
Tartu rahvastik	A. Tooms	443
Rahvastiku arv ja kasv 443. — Rahvastiku tegevus 444. — Ühiskondlik kihitus 447. — Elanikkude juurdevool 448. — Vanuslik koosseis 449. — Perekonna-seis 450. — Kirjaoskus 450. — Rahvuslik koosseis 451. — Riikcondsus 451. — Usk 451. — Oppiv noorsugu rahvastikus 452.		
Ehitusajandus	H. Seydenbach	454
Ehitusmäärustik ja ehitus-järelevalve 454. — Ehitustegevus aastate järele 454. — Ehitusmaterjali hindade ja ehitustööliste palkade liikumine 455. — Ehi- tusosakond 456. — Linna uulistik 456. — Uulistiku korrashoid 457. — Uulide valgustamine 457. — Gaasi ja elektri hinnad 458. — Kanalisat- sioon 458. — Sillad 460.		
Tartu linna õiguslik seisukord	E. Maddison	461
Eesti omavalitsuste korraldus Põhiseaduse järele 461. — Tartu linna oma- valitsuse õiguslikud alused maksva linnaseaduse järele 462.		
Tartu linna omavalitsuse organisatsioon ja töökorraldus	A. Mägi	467
Linnavalikogu 467. — Linnavalitsus 468. — Linna-ametnikkude ja teenijate arv 1925. a. osakondade ja asutiste järele 470. — Järelevalve ja aruande- kord 471. — Lisa: I. Linnavalitsuse liikmed, alates 1878. a. 471. — II. Tartu linnavalikogu poolt väljaantud sunduslikud määrused, mis on 1926. a. Tartu linnas maksvad 472.		
Tartu linna ettevõtted	M. Kurtšinski	476
Tulud linna varandusist vanemal ajal 476. — Linna mõisad 476. — Puhas- kasu tõus linna ettevõttest uemal ajal 477. — Gaasivabrik 478. — Elektri- jaam 481. — Tapamaja 482. — Pudretivabrik 485. — Muud ettevõtted 486.		
Tartu linna rahandus	M. Kurtšinski	489
Ajalooline ülevaade 489. — Tartu rahanduse areng XX sajandi alu- poolel 497. — Linna rahanduskorraldus peale 1917. a. revolutsiooni 500.		
Tööstus-kaubanduslik tegevus Tartus	J. Podsolov	506
I. jagu: Tööstus. Sissejuhatus 506. — Vabrikutööstuslike ette- võtete kujunemine 506. — Tartu elanikkude tööalaline jagunemine 1922. a.		

- rahvalugemise andmeil 507. — Tartu tööstus 1923. a. linnavalitsuse poolt korraldatud uuringu põhjal: Üldtoodang 507. — Ettevõtete arv 510. — Töölised ja teenijad ettevõtteis 511. — Toodang absoluutselt ja suhteliselt 511. — Tööstus-saaduste müük 513. — Tööstusettevõtete omanduskuju 515. — Omanikkude rahvus 516. — Õppinud tööliste ettevalmistamine 516. — Õppinud tööliste palgaolud 516. — Tööstuste eristumine 517. — Ettevõtete tervishoiuline olukord 517. — Ettevõtete töökoormus 519. — Tööstuse valmistusvahendid 519. — II. jagu: Kaubandus. Kaubandus 1922. a. andmeil 522. — Kaubandus 1923. a. linnavalitsuse poolt teostatud uuringu järele: Ettevõtete arv ja omanduskuju 523. — Omanikkude rahvus 525. — Kaubanduse iseloom 525. — Kaubandusettevõtete käibed 526. — Ettevõtete välispidine tegevus kaupade levitamise suhtes 528. — Kaubanduses teotsevate isikute liigitus 529. — Kaubandusettevõtete ruumid 529. — Tervishoiuline olukord ettevõtteis 530. — Kokkuvõte 531.
- Tartu panga-asjandus** A. Tamman 533
- Panga-asjandus Liivimaal enne esimese Tartu panga-asutise ellutõusmist 533. — Esimene rahaasutus Tartus: „Leyh-Cassa“ 533. — Liivimaa Mõisnikkude Krediitselts 534. — Tartu Pank 534. — Pihkva Kaubapanga Tartu osakond 538. — Liivimaa Linna-Hüpoteeği Selts, Eesti Hüpoteeğipank 538. — Riigi hoiukassa 539. — Tartu Eesti Laenu- ja Hoiuühing 539. — Tartu Vastastikune Krediit-ühing, Kauba Pank 540. — Teine Tartu Laenu- ja Hoiu-ühing 541. — Tartu Tööst. ja Kaub. Vast. Krediit-ühing 541. — Kolmas Tartu Laenu- ja Hoiu-ühing 541. — Põhja Panga Tartu osak. 542. — Harju Panga Tartu osak. 543. — Eesti Panga Tartu osak. 543. — Tartumaa Pank 543. — Tartu tööstuspank 543. — Teised pangad 544. — Kokkuvõte 545.
- Tartu linna tervishoiu-olud** P. Põdder 546
- Tervishoiu-osakonna praegune organisatsioon 546. — Tartu arstid ja abipersonaal 547. — Tartu haigemajad 548. — Ambulatooriumid 549. — Eesti Tervishoiu-muuseum Tartus 549. — Tartu apteegid 550. — Arstiabi tarvitamine ja haigused Tartus 550. — Nakkushaiguste liikumine Tartus 552. — Suremus ja surma põhjused 553. — Prostitutsioon ja suguhaiguste vastu võitlemine 558. — Laste ja emade nõuandepunkti tegevus 559. — Vaimuhaigete hoolekanne ja ravitsemine 559. — Arstiabi andmine linnavaestele 560. — Võitlus nakkushaiguste vastu 560. — Tervishoiuline järelevalve 560. — Kaevud, kanalisatsioon, korteriolud, kehakultuur 561. — Tartu sanitaartopograafiline jagunemine 562.
- Koolitervishoiu seisukord Tartus** H. Madison 563
- Koolide arvustik 563. — Tervishoiuline järelevalve 563. — Suvekoloniid 566. — Koolimajad 566. — Koolide tervishoiulise seisukorra areng Tartus 571. — V algkooli maja kirjeldus 574.
- Tartu joogivee-oludest ja kesk-veevärgi ehitamise kavatsusist**. A. Rammul 577
- Loomatervishoid Tartus** F. Vidik 582
- Tartu linna tapamaja 582. — Linna looma-arst 584. — Rõugelima jaam 584. — Loomaarsti-teaduskonna tegevus 584.
- Hoolekanne Tartus** 589
- I. Avalik hoolekanne Tartus 1917. aastani A. Hasselblatt
- Hoolekande korraldus Tartus kuni XVIII sajandini 589. — Hoolekande tuluaallikad vanemal ajal 590. — Hoolekande areng XVIII aastajal 591. — Hoolekanne XIX aastajal 592. — Maksukogukonna osa hoolekande teostamisel 592. — Eraalgatuslik hoolekanne 593.
- II. Hoolekanne Tartus 1918.—1924. a. E. Kapsta
- Hoolekande korraldus 595. — Hoolekande teostamine 596. — Üldine lah-tine hoolekanne 596. — Üldine kinnine hoolekanne 597. — Arstlik hoolekanne 598. — Juriidilise abi korraldamine 599. — Erahoolekanne 599. — Riiklik hoolekanne 600. — Arvulised ülevaated 601.

	Lk.
Tartu üldhaigekassa, tööbörs ja tööliste ametiühingud	A. Kena 603
Tartu üldhaigekassa 603. — Tartu tööbörs 604. — Tartu tööliste ametiühingud 606.	
Tartu linna politsei	J. Kodres 603
Politsei kujunemine 608. — Tervishoiuline osakond linnapolitseis 609. — Politsei edaspidine kujunemine. Kriminaalpolitsei 611. — Rahvamiilits 1917. a. 612. — Saksa okupatsiooni-aegne politsei 1918. a. 613. — Eesti Vabariigi miilits 613. — Eesti Vabariigi politseikorraldus 614.	
Tuletõrje korraldus Tartus	G. Teimann 619
Teated vanemast ajast 619. — Tartu Vabatahtlik Tuletõrje 620. — T. V. T. osakondade ülesanded ja sisemine korraldus 622. — Kustutusriistad ja tehnilised abinõud 623. — Lõppmärkusi 627.	
Korteriolud Tartus	H. Seydenbach 628
Elamud ja hooned ehituspiirkondade järele 628. — Hoonete liikumine ostu-müügi teel 628. — Uute hoonete ehitamiseks kinnitatud plaanide arv ja hoonete otstarve 629. — Kinnisvarade koormus hüpoteegilaenudega ja laenude liikumine 629. — Elamute seinte ja katuste ehitusmaterjal 630. — Majapidamiste ja elanikkude arvud 732. — Korterite arv 633. — Tubade arv 633. — Ruumide koondusviis 633. — Veehädä 634. — Elamute ehitamiseks planeeritud kruntide suurus ja väljaandmise tingimused 635. — Abinõud korterikriisi lahendamiseks 635.	
Koolikorraldus ja haridusolud Tartus	A. Reeben 637
Eesti kooli juhtivate organite rajamine 637. — Koolikorraldus Eestis 638. — Tartu koolide arvustik 638. — Kirjaoskus Tartus 640. — Koolikohuste täitmine 641. — Algkoolide võrk 641. — Koolimajad ja sisseseaded 642. — Hariduskulud Tartus 644. — Kooliõpilaste sotsiaalne ja rahvuslik liigitumine 647.	
Tartu ülikool	P. Pöld 650
I. Ajaloolisi andmeid. Ülikool 1632—1656 ja 1690—1710 650. — Ülikool 1802—1890 650. — Ülikool 1890—1918 652. — Eesti ülikooli asutamine 655. II. Tartu ülikooli praegune seisukord. Ülikooli põhikord 656. — Teaduskonnad ja õpetajad 657. — Õppekorraldus 659. — Ülikooli teaduse- ja õppeasutised 660. — Ülikooli ülalpidamine 664. — Ülikooli teaduslik-kirjanduslik tegevus 665.	
Teaduslikud ja kunstiasutised Tartus	F. Leinbock 666
I. Teaduslikud asutised. Muuseumid 666. — Arhiivid 668. — Muud teaduslikud asutised 669. — Teaduslikud ühingud 669. — II. Kunstiasutised. Kujutavad kunstid 670. — Muusika 672. — Muusikakoolid 672. — Teatrid 673. — III. Ühingud ja seltsid 674.	
Tartu üld-, laenu-, seltside ja koolide raamatukogud	A. Möldri 679
Era-laenuraamatukogud 679. — Linna avalik (hiljemini linna kesk-) raamatukogu 680. — Seltside, ühingute ja kooli-raamatukogud 683.	
Sotsiaal- ja moraalistatistika	J. Aunver 684
Abielulahutused ja sündivus väljaspool abielu 684. — Enesetapmised 690. — Prostitutsioon 698. — Kuritegevuse liikumine 702. — Avalikud lõbusused 707. — Alkoholism 709.	
Usuasjandus ja kirik	J. Aunver 712
Konfessionaalne koosseis ja kogudused 712. — Usuõpetuse tegelik õpetamine 716.	
Asiregister	717
Joonised, kaardid, plaanid, lisatabelid	728

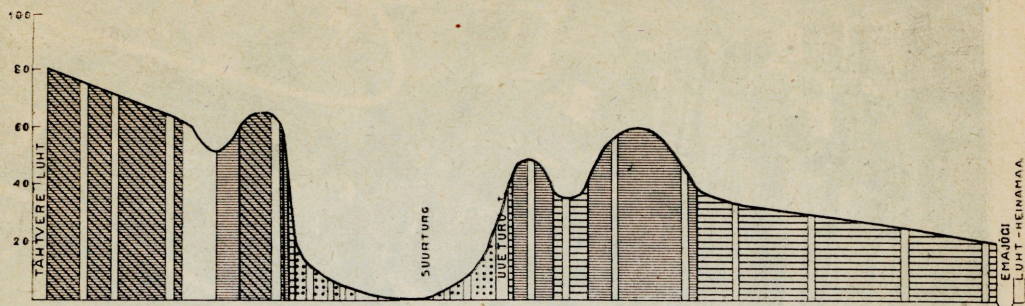

69. joon. Suurturg helgel vinaval (*strato-cumul*) soojapäeval. Raekoja torniga kelpkatus heidab väljale suure varju. Esiplaanil autode seisukoht. — *Suurturg (le Grand Marché) en été.*

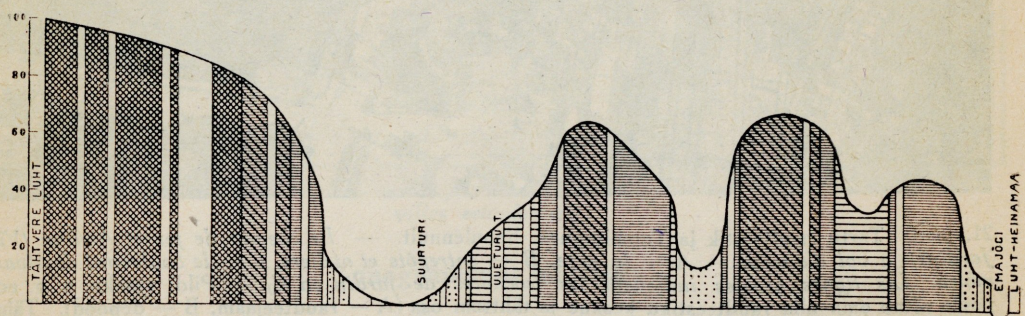

49. joon. Linnasüda ja Toomipartii linnulennult. — *Partie du centre de la ville et de la ceinture des parcs à vol d'oiseau.*

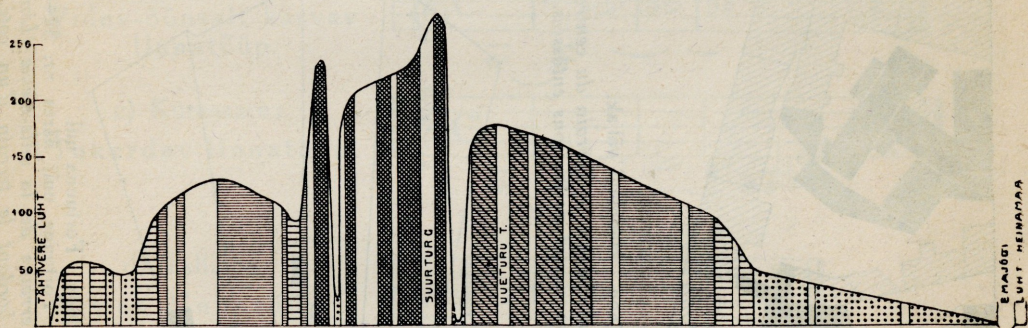
Näiteid geograafilise osa profiilest.

114. joon. Aiaastuse levimine. Loode-kagu profiil linnast, %-des. — Les espaces des terrains sans bâtiments: les parties occupées par les jardins, en %. Le profil NNO—SSE de Tartu.

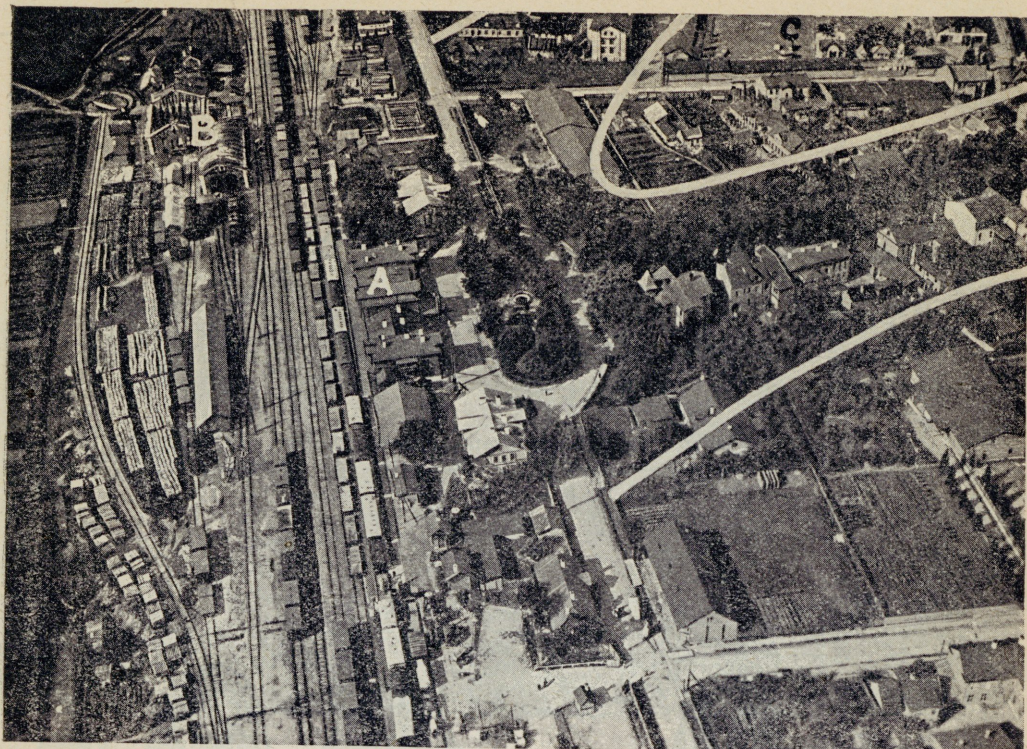

118. joon. Puhtelamute protsendiline levimine. NW—SE profiil. Eriti markantne on linnasüdame õõsus, samuti Jõeveerikus, mis profiili paremas osas vaid sugemeina esile tuleb. — Le pourcentage moyen des bâtiments occupés uniquement par des logements. Le profil NNO—SSE de Tartu.

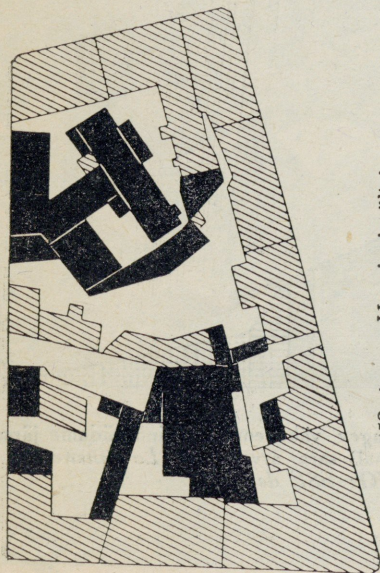
121. joon. Rahvastuse tihedus. NW—SE profiil. Keskpäev vähenemine. Linnasüdame järsud miinimumid tulevad kiriku (vasemal) ja Kaubahoovi (paremal) sara arvele. — La densité de la population par hectare. Le profil NNO—SSE de Tartu.

BIBL. GEOG. ESTON.

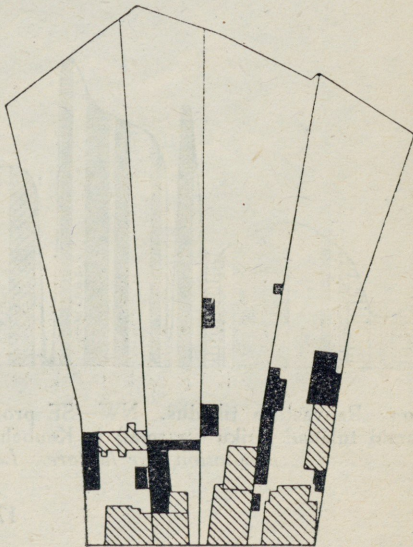

21. joon. Tartu raudteestik ja Toomitagune linnulennult. — *Le chemin de fer et Aialinn (Ville-Jardins) a vol d'oiseau.* — A — la gare, B — entrepôts et ateliers, C — le boulevard de Maarjamõisa. *Les lignes grasses indiquent les isochores de jardin en %.* — Pildi vasaku, s. o. edela poole võtab oma alla raudteestiku keskne ja tähtsam osa (A — raudteejaam, B — depood). Tähelepanдав on lampvilakute rohkus raudtee ääres. Paremalt — Põllumeeste Seltsi näituseväljak (C) ja Maarjamõisa puistete. Jämedad jooned — aiastuse 40% isokoorid.

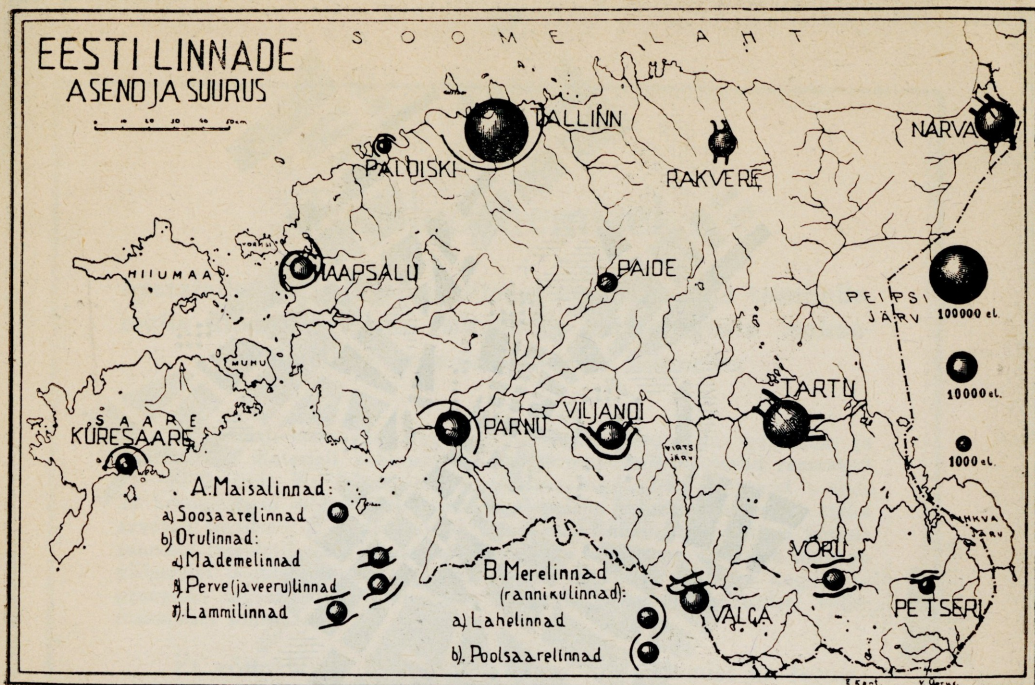
Näiteid krundivormest:

52. joon. Heningi väljak.
Sumbkrundid linnasüdames. — *Terrain du centre de la ville: terrain occupé de maisons entassées.*

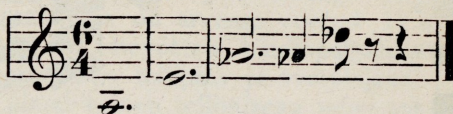
53. joon. Fortuuna uul.
Otsmised krundid Fortuuna uuli ääres nr. 32-41), keskhoovid. — *Terrains de la ville-meme (Linna-kehisis): bâtiments bordant le terrain d'un côté.* — Rudikud ja sirukid, kõrvalhooned ja vilakud.

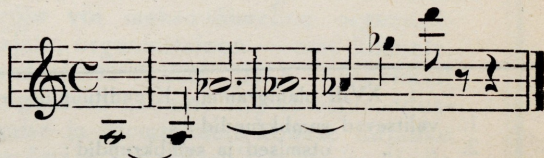
IV kartogramm. Eesti linnade asend ja suurus. — *La grandeur et la situation des villes estoniennes.*

Tonogrammide näiteid:

a) Tartu:
 Pidev-kumeralt
 kasvav linnatüüp

b) Rakvere:
 Pidev-õõnsalt kasvav
 linnatüüp.

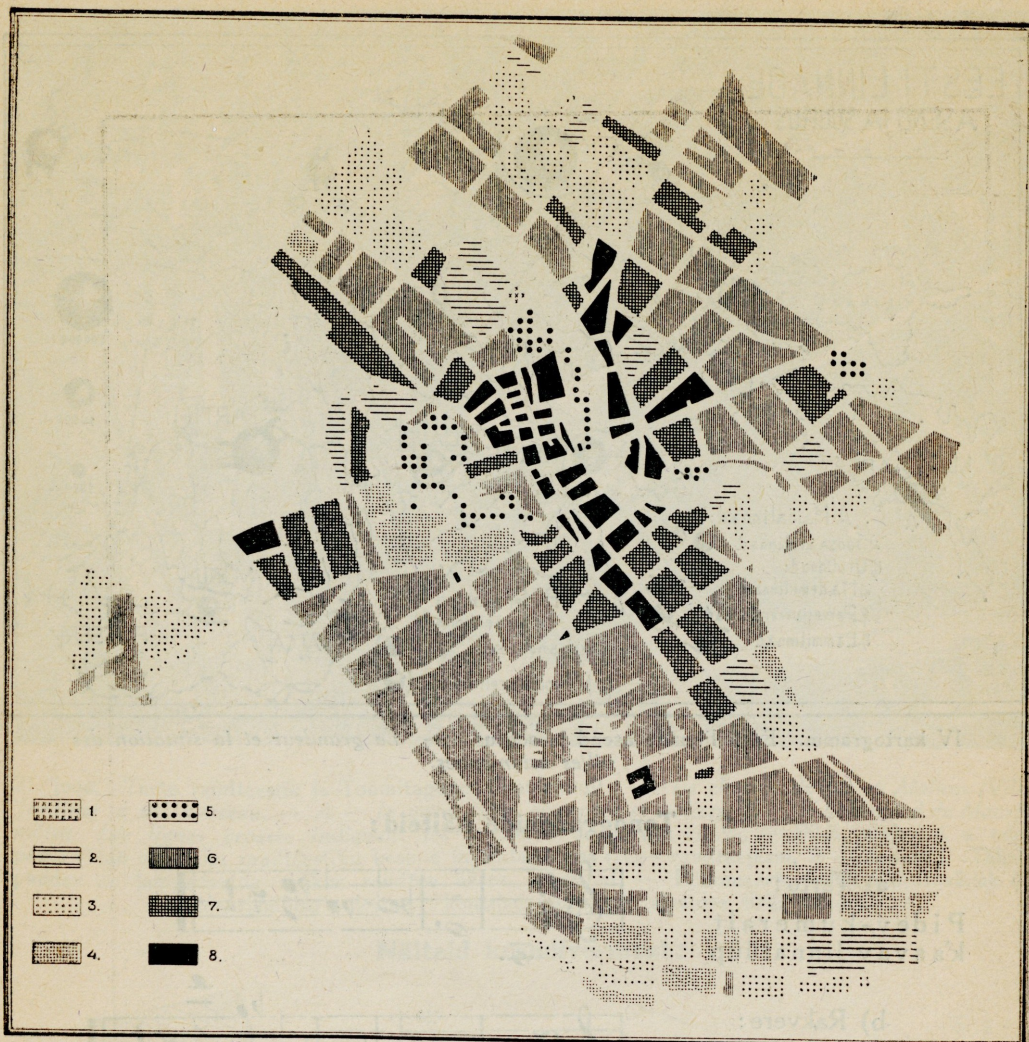
c) Kuresaare:
 Tukerdav linnatüüp.

d) Tallinna:
 A'rpav linnatüüp.

9. joon. (a—d). Eesti linnade tüübid rahva-arvu suhtelise tõusu järel 1881. a. — 1925. a.
Les villes d'Estonie d'après l'accroissement de leur population de 1881 à 1925.

XVIII planigramm. Krunditüüpide levimine Tartus.

1. valitsevad sumbkrundid ;
2. „ otsmised ja sumbkrundid ;
3. „ nurkmised ja otsmised krundid ;
4. „ kesksed ja otsmised resp. sumbkrundid ;
5. „ hajusad krundid ;
6. „ ostmised ;
7. „ otsmised ja servmised ; servmised I kohal ;
8. „ servmised krundid.

La distribution des terrains d'après leur forme :

1. *Bâtiments entassés ;*
2. „ *bordant un côté du terrain et entassés ;*
3. „ *d'angle et bordant un côté du terrain ;*
4. „ *au centre, bâtiments d'angle et bordant un côté du terrain ;*
5. „ *épars ;*
6. „ *bordant un côté du terrain ;*
7. „ *bordant les côtés du terrain ne donnant pas sur la rue et autres ;*
8. *Prédominant les bâtiments bordant les côtés du terrain ne donnant pas sur la rue.*

Tähelepanemiseks

õpetajaile, riigi- ja omavalitsuse ametnikele ja teenijaile, muile kindlapalgalisile isikuile ja mitmesuguste maksuvõimeliste organisatsioonide liikmeile.

Välismaal maksavad koguteos „Tartule“ suuruselt, graafilise ja illustratiivse materjali rohkuselt ja muilt omadusilt vastavad raamatud 25—40 krooni. Ka kõnesoleva koguteose hind oleks ulatunud umbes 25 kroonini, kui müügihinna arvestamisel poleks kulude üldsummast maha arvatud toetused ja kulusummad, mis Tartu linnavalitsus võtnud tagasi-saamata täielikult oma kanda, et võimaldada koguteose odavama hinnaga pääsemist laialdasemasse lugejasringkondi. — Siiski võib ka koguteose praegune tagasihoidlik hind näida kõrgena, vähemalt ühekordsel väljasmaksmisel suurena.

Et võimaldada koguteos „Tartu“ omandamist ka teenistuspalgast elutsevaile isikuile, kellel raske korraga välja maksta tervet ostuhinda, siis otsustas Tartu linnavalitsus toimetada koguteose müüki ka kuni 4-kuulise järeilmaksuga. (Maaõpetajaile ettenähtud 10%-line hinnaalandus on maksev ka järeilmaksuga ostes). Selle ostusoodustuse kasutajaina on arvesse võetud 1) isikud, kes teenivad asutis is või ettevõtteis kindlapalgalistena ja kelle eest palgamaksja esineb tellijana ja vastutajana, ja 2) muud isikud, kellede nimel esineb tellimisega mõni asutis (näit. vallavalitsus), ettevõtte või maksuvõimeline organisatsioon (näit. kool — õpetajate, organisatsioon — oma liikmete, kaitseliidu-üksus oma malevlaste nimel jne.). Tegelikult kujuneks järeilmaksuga koguteose ostmine nii, et ostusoodustuse kasutaja annab tellimise ja vorminõuete-kohase kirjaliku kohustuse asutisele, ettevõttele või organisatsioonile, kelle vahetalitust kasutada soovib, ja see esineb tellijana Tartu linnavalitsuse ees, kellel tellimise asjus tegemist on vaid vahendleva asutise, ettevõtte või organisatsiooniga viimaseil omakorda nende ees vastutava ametniku, teenija või liikmega jne.

Esimene osamaksusumma (kr. 4,50, 4,00 või 3,50, vastavalt kõitele) saadetakse ära ühel ajal tellimiskaardiga. Järgmised kolm osamaksu (à kr. 4,00 ja 3,50) tasutakse 31., 61. ja 91. päeval peale esimese osamaksu tasumist. Pealadu täidab tellimised viibimata peale vormilise tellimise ja esimese osamaksu kättesaamist.

A

53011

182376

Tartu linnulennult. Vaade lõunast põhja poole. — *Tartu à vol d'oiseau.*

Nr. 492.

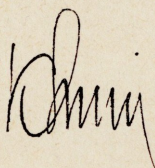
Tartu, Raekoda.

P. P.

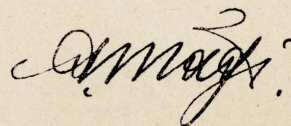
Toetudes asjatundjate arvamisile, mis väljendust leidnud rohkearvulisis arvustusis (v. käesolevas broshüüris toodud väljavõtted), ja autoriteetlikele hinnanguile riiklisilt keskasutisilt, peab Tartu linnavalitsus omale meeldivaks kohuseks, juhtida Teie tähelpanu hiljuti-ilmunud koguteosele „TARTU“ ja anda Teile võimalust heita üldpilku koguteose sisule, põhimõttelisele alusele ja ülesandele, saamisloole ja teose meetodilisele küljele.

Tartu linnavalitsus, asudes koguteos „TARTU“ ettevalmistamisele, soovis rahuldada küll eeskätt Tartu linna ja selle kodanikkude nõudeid ja vajadusi. Ent teose valmimisel selgus, et koguteos „TARTU“ suudab pakkuda huvi mitte ainult Tartule ja tartlasile, vaid omab tähtsuse ka üldsuse ja riigikodanikkude laialdaste ringkondade seisukohalt. Ja seda just põhjusel, et Tartu on pikemat aega vanal ja keskajal olnud Põhja-Baltikumi administratiivseks keskuseks, viimased kaks-kolm sajandit aga mitte üksi praeguse Eesti riigi, vaid kogu Baltikumi vaimliseks kesk-kohaks. Ja kuna Tartu saatuse ja käekäigu osaliseks oli kogu maa ja kõik teisedki linnad, siis osutub Tartu mineviku ja arenemiskäigu käsitus meie kodumaa saatuse käsitluseks ja terve meie ajaloo läbilõikeks. - Samal ajal osutub Tartu geomorfoloogia-, hüdroloogia- ja geograafia-ülevaade ja haridus-, majandus- ja sotsiaalolude käsitus meetodiliselt teatavas ulatuses aluseks võimalikkudele teisisile samalaadilisile teoseile.

Kuna, lõppeks, koguteos „TARTU“ on mööduandvate arvustajate arvates möödapääsmatult tarviliseks käsiraamatuks igale avalikule tegelasele, kooli- ja haridustegelasele ja igale teadlikule kodanikule ning, teiselt poolt, kapitaalteoseks raamatukogudele ja kultuur-hariduslikele organisatsioonidele, siis julgeb Tartu linnavalitsus soovitada Teile koguteos „TARTUT“, jäädes ootama Teilt lahket peatset tellimist.

Linnapea.

Linnasekretär.